



*Кушнерик Ю. А.,
здобувач кафедри кримінального процесу
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ГРАБЕЖІ ТА РОЗБОЇ

На підставі аналізу наукових джерел з кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та інших наук, кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також матеріалів слідчо-судової та прокурорської практики, у статті розглянуті проблемні аспекти визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про грабежі та розбої. Визначено особливості встановлення окремих обставин, що входять до предмету доказування у кримінальних провадженнях про ці злочини. Надані науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності процесуального керівництва провадженням в ході розслідування злочинів цих видів.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, грабіж, розбій, предмет доказування, обставини, що підлягають доказуванню, процесуальне керівництво.

На основании анализа научных источников по уголовному праву, уголовному процессу, криминалистике и других наук, уголовного и процессуального законодательства, а также материалов следственно-судебной и прокурорской практики, в статье рассмотрены проблемные аспекты определения обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовным процессам о грабежах и разбоях. Определены проблемные аспекты установления отдельных обстоятельств, входящих в предмет доказывания по уголовным делам об этих преступлениях. Представлены научно обоснованные рекомендации по повышению эффективности процессуального руководства уголовным производством в ходе расследования преступлений этих видов.

Ключевые слова: уголовное производство, досудебное расследование, грабеж, разбой, предмет доказывания, обстоятельства, подлежащие доказыванию, процессуальное руководство.

Грабежі та розбої обґрунтовано відносяться до найбільш тяжких злочинів проти власності, оскільки посягають не лише на чуже майно, але й на життя чи здоров'я потерпілого.

У зв'язку з характерною для грабежів та розбоїв підвищеною суспільною небезпекою та резонансом, що виникає у зв'язку з відкритим, незаконним, на-

сильницьким нападом на особу з метою заволодіння майном, що часто вчиняється в умовах очевидності, стан розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розбійними нападами та грабежами, перебуває на постійному контролі правоохоронних органів. Ними вживається низка організаційних та практичних заходів, спрямованих

на посилення протидії цим злочинам. Постійно аналізується інформація щодо вчинення грабежів та розбійних нападів, найбільш резонансні з яких беруться на особливий контроль.

Відповідно до статистичних даних Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України у період з 01.01.2014 року по 30.06.2015 року на території України зареєстровано 1637 розбійних нападів (без урахування закритих), що на 44 або 2,8% більше ніж за аналогічний період минулого року. З указаної кількості у 970 або 59,3% кримінальних правопорушень, з числа зареєстрованих у звітному періоді, встановлено винувату особу. Динаміка розкриття у порівнянні з аналогічним періодом минулого року становить +4,9% (970 проти 925).

Упродовж зазначеного періоду у провадженні слідчих ОВС перебувало 6877 кримінальних правопорушень за фактами вчинення розбійних нападів, що на 2091 (або 43,7%) більше, ніж у аналогічному періоді минулого року. *Найбільша кількість кримінальних правопорушень вказаної категорії розслідується у місті Києві (701), Одеській (682), Запорізькій (357), Дніпропетровській та Харківській областях (289), а також у Донецькій (1647) та Луганській (801) областях.*

У 1-му півріччі 2015 року слідчими підрозділами органів внутрішніх справ України розслідувано (з минулими роками) 1176 розбійних нападів, що на 108 (або 10,1%) більше в порівнянні з аналогічним періодом 2014 року. В середньому по державі у порівнянні з минулим роком до суду направлено на 114 або 11% більше кримінальних проваджень зазначеної категорії. На кінець червня цього року в провадженні слідчих ОВС залишається 5655 кримінальних правопорушень, розпочатих за фактами розбійних нападів, у яких рішення не прийнято.

Відкритим на сьогоднішній день залишено питання щодо розкриття та розслідування розбійних нападів, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, до різкого зростання яких призвело не-

контрольоване розповсюдження її з Донецької та Луганської областей. Відповідно до статистичних даних у звітному періоді зареєстровано 192 кримінальних правопорушень за фактами учинення розбійних нападів зі зброєю, найбільше з яких у м. Києві (65) та Київській (15) області, а також у Донецькій (42) та Луганській (33) областях. З числа зареєстрованих лише у кожному другому розбої, учиненому з використанням вогнепальної зброї, особам повідомлено про підозру (85 з 192, або 44,3%). Загальна кількість кримінальних правопорушень вказаної категорії, досудове розслідування за якими не закінчено, становить 659.

На фоні збільшення кількості вчинених розбоїв, кількість зареєстрованих грабежів дещо зменшилася, а саме на 1,1%. (з 9253 у 2014 році до 9149 у поточному році). Разом з тим спостерігається динаміка щодо зменшення на 140 або 3,7% кількості грабежів, у яких встановлено особу (з 3764 у 2014 році до 3624 у поточному році). За звітний період розкрито лише кожен третій грабїж (39,6% або 3624 злочини з 9149), що на 1,1% нижче результатів за такий же період минулого року (40,7%). За перше півріччя 2015 року слідчими ОВС закрито 3643 або 47% (від закінчених) кримінальних проваджень за фактами вчинення грабежів.

Як видно із наведених вище статистичних даних, стан діяльності слідчих органів та підрозділів внутрішніх справ щодо розкриття та розслідування грабежів та розбоїв залишається незадовільним, а ефективність їх роботи не тільки не покращуються, а навпаки – погіршується.

Зокрема, упродовж першого півріччя прокурорами – процесуальними керівниками досудового розслідування кримінальних проваджень вказаної категорії злочинів виявлено факти невірної кваліфікації розбійних нападів; неналежної організації роботи слідчо-оперативних груп на місці події; неякісне проведення огляду місця події; не проведення всіх можливих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, направлених на розкриття розбоїв та грабежів; відсутність

належного контролю з боку керівництва слідчих підрозділів за їх розслідуванням.

Ці та інші проблеми досудового розслідування грабежів та розбійних нападів досліджувалися в роботах таких відомих вчених-криміналістів та процесуалістів, як О.О. Алексєєва, В.К. Весельського, А.В. Іщенко, О.М. Завадського, В.П. Колмакова, А.М. Костири, С.М. Круля, Є.Д. Лукьянчикова, В.І. Оперука, М.А. Погорєцького, В.В. Пясковського, К.А. Сабірова, О.Д. Терещука, А.В. Хірсіна, Г.О. Чорного, Г.В. Щербакової, В.Ю. Шепітька, М.О. Яковенка та інших. Однак, необхідно зазначити, що у зв'язку з істотною зміною кримінального процесуального законодавства України, більшість теоретичних та практичних аспектів розслідування грабежів та розбоїв набули характеру проблемних та потребують свого наукового осмислення та практичного вирішення.

На наше переконання, особливе значення для підвищення ефективності виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1], а саме для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про грабежі та розбої має правильне визначення кола обставин, що підлягають доказуванню, їх сутності й змісту. Від цього залежить цілеспрямованість і плановість дій практичних працівників, що здійснюють досудове розслідування – слідчих, співробітників оперативних підрозділів, а також прокурорів – процесуальних керівників, впорядкованість кримінального провадження, встановлення напрямку і меж дослідження обставин злочину, спрямованості криміналістичних версій, що висуваються в ході розслідування та судового розгляду, організації й тактики провадження слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України, обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні є: 1) подія кримінального правопорушен-

ня (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [1].

Сукупність цих, передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, доказування (доведення) яких є необхідним для вирішення кримінального провадження по суті у науці кримінального процесу визначається як предмет доказування [2], хоча чинний КПК України 2012 року, як і попередній КПК України 1960 року, таким терміном не оперує. Проте, саме предмет доказування визначає коло фактів і обставин, які повинні бути доведені як для вирішення

кримінальної справи в цілому, так і для прийняття окремих процесуальних рішень [3, с. 50]. Зауважимо при цьому, що на відміну від термінологічного апарату кримінального процесу, у науці криміналістиці послуговуються дещо іншим терміном, а саме «обставини, що підлягають встановленню», які відповідно до структури окремих криміналістичних методик, є окремим їх елементом. До обставин, що підлягають встановленню відносяться обставини, що підлягають доказуванню, тобто ті, що становлять предмет доказування, а також проміжні факти й обставини, які необхідно дослідити, але які не входять до предмету доказування, залишаються поза його межами [4, с. 22].

Отже, розглянемо обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про грабежі і розбої, акцентуючи увагу на найбільш проблемних із них для встановлення й доказування.

Перш за все, під час розслідування та судового розгляду кримінального провадження слідчий, прокурор, суд, повинні встановити наявність або відсутність події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину). Точне встановлення часу вчинення грабежу чи розбою є необхідним не тільки для характеристики самої події злочину, а й для вирішення інших питань: чи досяг підозрюваний на момент вчинення злочину віку кримінальної відповідальності; не закінчилися строки давності, встановлені ст. 49 КК України; який кримінальний закон підлягає застосуванню та ін.

Місце вчинення злочину є територією, на якій вчинено грабіж або розбійний напад. Ступінь точності встановлення місця вчинення злочину також може бути різною: в одних випадках розкрити злочин неможливо, не встановивши місце вчинення злочину з точністю, яка вимірюється метрами, в інших це місце може бути визначено у вигляді назви населеного пункту, залізничної станції, вокзалу тощо [5, с. 118–119].

Спосіб вчинення злочину – це ті конкретні дії (або бездіяльність), які спри-

чинили або могли спричинити суспільно небезпечні наслідки. Якщо злочин вчинено шляхом дії, то потрібно встановити, які саме дії вчинила винувата особа. Це особливо важливо у випадках, коли грабіж чи розбій здійснений декількома співучасниками, дії кожного з яких повинні бути індивідуалізовані. Особливо важливо правильно визначити спосіб вчинення злочину у випадках, коли це впливає на кваліфікацію злочину. Так, саме характер вчинених дій дозволяє відмежувати грабіж від розбою.

Інші обставини вчинення злочину є досить різноманітними: це може бути поведінка потерпілого, що передувє вчиненню злочину; поведінка обвинуваченого, що передувала злочину або відразу після його вчинення, яка може свідчити, наприклад, про дієве каяття, про запланованість діяння або про те, що умисел вчинення грабежу чи розбою виник спонтанно тощо.

Обов'язково повинні бути встановлені обставини (якщо такі є), що виключають злочинність діяння, передбачені ст.ст. 36–43 КК України; обставини, які можуть бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 45–49, п. 1 ст. 97 КК); обставини, у зв'язку з якими особа може бути звільнена судом від покарання (п. 4 ст. 74, п. 1 ст. 105 КК).

Наступним елементом, який необхідно встановити й довести, тобто обґрунтувати доказами у кримінальному провадженні, є винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину. Зміст вини обумовлений співвідношенням її інтелектуального і вольового моментів. У зв'язку з цим в кожному кримінальному провадженні підлягає доведенню ступінь усвідомлення особою особливостей об'єкта посягання, характеру скоєних ним діянь, наслідків, а також інших об'єктивних ознак складу злочину і юридично значимих обставин, вольове ставлення до наслідків (бажання або небажання їх настання). При цьому необхідно довести, в чому саме виражався умисний мотив, як було реалізовано злочинний намір, яка була мета злочину

і форма провини. Фактично в цьому аспекті доводиться, що підозрювана особа може бути суб'єктом вчинення злочину – грабежу або розбійного нападу.

Під мотивом злочину розуміють спонукання до дії, що виникає на основі потреби. Будь-яка поведінка особистості є вмотивованою. Проте справжній мотив не завжди усвідомлюється особою, і тоді вона намагається пояснити для себе причини своїх вчинків іншими обставинами. З цієї точки зору, злочинів без мотивів не буває. Невідповідність приводу діяння або відсутність приводу не свідчить про безмотивність злочину. У кожному конкретному випадку слід встановити, в чому полягає той чи інший мотив (наприклад, корисливий) [6, с. 104–105]. У деяких випадках мотив є обставиною, що обтяжує або пом'якшує покарання. Його правильне встановлення необхідно також для характеристики особистості обвинувачуваного.

У кожному кримінальному провадженні про грабежі та розбійні напади необхідно також доводити обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують і обтяжують покарання (ч. 1 ст. 91 КПК України). До таких обставин відносяться дані про особу обвинуваченого: прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, громадянство, освіта, місце проживання, місце роботи і вид роботи, сімейний стан, наявність дітей, стан здоров'я, дані про судимість, а також обставини, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК України), і обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 КК України).

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України ще однією обставиною, підлягає доведенню, є встановлення характеру і розміру шкоди, заподіяної злочинцем, а також розмірів процесуальних витрат. Аналіз норм кримінально-процесуального закону дозволяє виділити три види шкоди: фізичну (заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, що властиво розбійним нападам), майновий (пошкодження або знищення різного майна, відчуження майна) та моральний

(втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб).

Потрібно встановити, на кого саме покладається обов'язок відшкодувати шоду, завдану злочинцем. Якщо в результаті розбійного нападу потерпілому було заподіяно фізичну шкоду і він перебував на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я, то необхідно встановити розмір витрат на його лікування. Характер і розмір шкоди повинні бути встановлені в кожному кримінальному провадженні незалежно від того, чи впливає така шкода на кваліфікацію діяння.

Необхідно зазначити, що видалення такого важливого елементу предмета доказування, як причини та умови, що сприяли вчиненню злочину з редакції чинного КПК України 2012 викликало дискусії як в наукових колах, так і серед практиків. Встановлення суб'єктом доказування причин і умов, що сприяють вчиненню злочину, мало велике превентивно-профілактичне значення для вчинення нових злочинів і було підставою для винесення слідчим мотивованого подання про вжиття заходів щодо усунення цих причин та умов.

О.М. Джужа пропонує застосовувати кримінологічну класифікацію причин вчинення злочинів як сукупність таких обставин, що взаємодіють один з одним: антигромадські (антисоціальні) погляди (властивості) злочинця, які створили умови для виникнення в його свідомості мотивації вчинення злочину; зовнішні обставини, що сформувавши ці погляди; конкретні життєві ситуації, які у взаємодії з життєвими принципами особи спричинили вчинення ним злочину, умови, які полегшили вчинення злочину [7, с. 79–91].

На наш погляд, без виявлення причин і умов вчинення грабежів і розбійних нападів та внесення пропозицій щодо вжиття заходів для їх усунення, дослідження обставин кримінального провадження буде вважатися не повним, оскільки ці обставини мають істотне значення для

боротьби зі злочинністю та досягнення завдань кримінального судочинства.

Незважаючи на те, що встановлення вищезазначених обставин є обов'язковим у кожному кримінальному провадженні, слідчо-судова практика розслідування грабeжів і розбійних нападів свідчить про те, що слідчий, прокурор досить часто нехтують виконанням цих вимог, виявляють неувважність, недостатню зацікавленість, їх діяльність має при цьому формальний характер. Судді, у свою чергу, не приділяють достатньо уваги порушенням, які допускаються на стадії досудового розслідування цієї категорії проваджень.

На нашу думку, такі недоліки призводять до низької ефективності досудового розслідування і як наслідок, тягнуть за собою слідчі та судові помилки, непритягнення винуватих до кримінальної відповідальності і покарання невинуватих осіб. У першу чергу, це призводить до зниження якості розслідування грабeжів та розбійних нападів, знижується і авторитет слідчих ОВС, прокурорів – процесуальних керівників та тих, що здійснюють нагляд за дотриманням законності при розслідуванні злочинів цієї категорії, в очах населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9–10. – Ст. 474.
2. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – К., 1984. – 133 с.
3. Кокорев Л. Д. Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов. – Воронеж, 1995. – 272 с.
4. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевец, М. А. Погорельский, Д. Б. Сергеева та ін.; за ред. М. А. Погорельского та Д. Б. Сергеевой. – К.: Алерта, 2015. – 536 с.
5. Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навчальний посібник / за наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К.: Університет «Україна», 2006. – 185 с.
6. Коваленко С. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник / С. Г. Коваленко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.
7. Курс кримінології: загальна частина: підручник: у 2 кн. / За заг. ред. О. М. Джужи. – К., 2001. – 480 с.

Kushneruk J. Circumstances, which should be proved in criminal proceedings about robberies.

On the basis of scientific sources of criminal law, criminal procedure, criminalistics and other sciences, criminal and criminal procedural law, materials of investigative, judicial and prosecutorial practices in the article the problematic aspects of determining the circumstances, which should be proved in criminal proceedings about robberies are considered. The aspects of setting individual circumstances that are the subject of proof in criminal proceedings of these crimes were identified. Recommendations for improving management efficiency procedural proceedings in the investigation of these types of crimes were proposed.

Despite the fact that the establishment of the above circumstances is mandatory in all criminal proceedings, investigative and judicial practice of investigation of robberies and armed assaults suggests that investigators, prosecutors often ignore these requirements, exhibit inattention, lack of interest, their activities should while formal. Judges, in turn, do not pay enough attention to the violation, which allowed for pre-trial investigation of this category of proceedings.

These deficiencies lead to low efficiency of pre-trial investigation and consequently entail investigative and judicial errors not to bring to justice and punish innocent people. First, it reduces the quality of investigation of robberies and armed assaults, and reduced the authority of the police investigators, prosecutors – judicial leaders and those who supervise compliance with the law when investigating crimes of this category in the eyes of the population.

Keywords: *criminal proceedings, pre-trial investigation, robbery, the subject of evidence, the circumstances which should be proved, procedural guidance.*

Стаття надійшла до редакції журналу 02.10.2015 р.